

УДК 378.048.45+331.548

Світлана Шепеленко, директор Центру професійно-технічної освіти № 1,
аспірант кафедри педагогіки і методики професійної освіти,
Української інженерно-педагогічної академії, м. Харків

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ В УЧНІВ ПТНЗ УМІНЬ ПРОЕКТУВАННЯ ВЛАСНОГО ПРОФЕСІЙНОГО І КАР'ЄРНОГО ШЛЯХУ

У статті в теоретичному аспекті розглядається досить нова та актуальна проблема формування в учнів ПТНЗ умінь проектування власного професійного та кар'єрного шляхів. У центрі дослідження – осмислення особливостей цілісної системи умінь, необхідних для здійснення означеного процесу, основою якої виступають уміння зі створення проекту.

Ключові слова: кар'єрний шлях, професійний шлях, уміння, проект, уміння зі створення проекту, навичка, система.

Табл. 1. Рис. 1. Літ. 13.

Светлана Шепеленко, директор Центра профессионально-технического образования № 1,
аспирант кафедры педагогики и методики профессионального образования,
Украинской инженерно-педагогической академии, г. Харьков

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ФОРМИРОВАНИЯ В УЧАЩИХСЯ ПТУ УМЕНИЙ ПРОЕКТИРОВАНИЕ СОБСТВЕННОГО ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО И КАРЬЕРНОГО ПУТИ

В статье в теоретическом аспекте рассматривается достаточно новая и актуальная проблема формирования в учеников ПТУЗ умений проектирования собственного профессионального и карьерного путей. В центре исследования – осмысление особенностей целостной системы умений, необходимых для осуществления обозначенного процесса, в основании которой лежат умения по созданию проекта.

Ключевые слова: карьерный путь, профессиональный путь, умение, проект, умение по созданию проекта, навык, система.

Svitlana Shepelenko, Head of the Centre of Vocational Education № 1
Postgraduate of Pedagogic and Methods of Education Department
Ukrainian Engineering and Pedagogical Academy Kharkiv

THEORETICAL BASIS OF FORMATION OF DESIGNING OWN PROFESSIONAL AND CAREER DEVELOPMENT SKILLS TO STUDENTS OF VOCATIONAL SCHOOLS

In the article in theoretical aspect is considered a fairly new and topical problem in the formation to students of vocation schools skills to design their own professional and career development. In the center of consideration - understanding features integrated system skills required for the designated process, which lie at the base of skills to create a project.

Keywords: Career development, professional growth, skills, project, ability to create a project, ability, system.

Постановка проблеми. З давніх часів, а особливо з XVII ст., коли В. Ратке ввів у науковий обіг термін “дидактика”, а Я.А. Коменським визначив це поняття як “загальне мистецтво всіх навчати всьому”, у центрі уваги педагогів залишається процес формування знань, умінь та навичок учнів. Зі збагаченням змісту освіти поступово зростала й кількість та складність умінь різних типів, які школа мала сформувати. Потреби суспільства у всебічно підготовлених фахівцях, здатних до освоєння нових технологій, викликало впровадження в освіту інноваційних методик і технологій, а це, в свою чергу, спонукало професійну школу до вивчення проблеми формування в учнів проектувальних умінь.

Залежність соціального добробуту, розвитку усіх сфер господарювання та діяльності людей від успішності професійної і кар'єрної траєкторії кожної особистості ставить перед професійною

освітою нові завдання щодо озброєння випускників навчальних закладів умінями проектування власного професійного і кар'єрного шляху.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Над проблемами теоретичного обґрунтування та розробки методичних засад формування проектувальних умінь учнів працювали й працюють такі вчені, науковці й педагоги, як Б. Валясек, А. Бренчугіна-Романова, М. Горчакова-Сибірська, В. Гузеев, О. Коберник, В. Кальней, І. Колесникова, Т. Матвеева, Є. Міщенко, Г. Нарикова, Є. Полат, В. Рязанова, В. Рохлов, Н. Солопова. І. Трухін, С. Шишов, С. Яшук та ін.

Разом з тим, процес формування проектувальних умінь переважно розглядався у руслі використання методу проектів у навчанні. Проблема формування умінь проектування власного професійного і кар'єрного шляху у

науковій теорії та педагогічній практиці піднімається нами чи не вперше.

Зв'язок роботи із важливими науковими програмами або практичними завданнями. Вивчення особливостей процесу формування умінь проектування власного професійного і кар'єрного шляху та урахування його у фаховій підготовці майбутніх інженерів-педагогів є одним із завдань, що стоїть перед викладачами кафедри педагогіки і методики професійного навчання Української інженерно-педагогічної академії (м. Харків) у процесі науково-дослідної роботи за темою "Формування інноваційної культури інженерів-педагогів у процесі професійної освіти" (ВШ-10-8).

Мета статті. Схарактеризувати теоретичні особливості формування в учнів ПТНЗ умінь проектування власного професійного та кар'єрного шляху.

Виклад основного матеріалу. Дослідження сучасної української науки щодо процесу формування в учнів умінь ґрунтуються на поглядах видатних педагогів, які стояли у витоків системної дидактичної теорії, – І.Ф. Гербарта, Ф.Г. Песталоцці, А. Дистервега, К. Ушинського, Дж. Д'юї, Г. Кершенштейнера, В. Лая, а також здобутках вітчизняних та російських педагогів кінця XIX – початку XX ст. М. Пирогова, П. Каптерева, П. Демкова, М. Корфа, Я. Чепіги, С. Шацького, П. Блонського, М. Пістряка. У дидактиці періоду СРСР ці питання активно розглядали К. Бабанський, Ш. Ганелін, Є. Голант П. Груздев, М. Данилов, Б. Єсіпов, Л. Занков, В. Красвський, В. Ледньов, І. Лернер, М. Махмутов, М. Скаткін та ін.

Особливості формування знань, умінь та навичок, виявлені сучасною наукою, засвідчили, що це – досить складний процес, основою якого виступають теорії засвоєння навчального матеріалу (П. Блонський, Л. Виготський, О. Леонтьєв, С. Рубінштейн, П. Гальперін, В. Давидов, Дж. Брунер, Д. Завалшина, П. Зінченко, І. Ільєсов, Є. Кабанова-Меллер, В. Крутецький, Н. Талізін та ін.).

Аналіз педагогічної літератури дозволив виявити різні підходи до сутності, змісту умінь, ефективних шляхів, способів, методик і технологій утворення та основних критеріїв успішності їхньої сформованості. На сьогодні в педагогічній науці існують різні визначення поняття умінь (табл. 1), але на основі аналізу психолого-педагогічних засад можна виділити, щонайменше, дві тенденції. Перша полягає у тому, що умінь розглядається як здатність або готовність індивіда діяти на фундаменті засвоєних знань, інших умінь та навичок.

Друга тенденція полягає у трактуванні умінь як процесу виконання певних дій на тій же основі.

Хоча сучасна психологія стверджує, що ці тенденції не протиставляються одна одній, оскільки, на думку відомого вітчизняного вченого Г. Костюка, "уміння потенційно існує у людини і тоді, коли вона не діє, актуально ж воно виявляється у відповідній йому діяльності" [К-11, 18].

Аналіз наведених визначень поняття "уміння" засвідчує, що розуміння його сутністю базується на особливостях, розкритих, насамперед, психологічною наукою (М. Гамезо, Б. Душков, С. Максименко, Є. Мілерян, О. Носкова, Д. Орлова, Є. Петрова, К. Платонов, Б. Смирнов, С. Ходжава та ін.).

Видатний радянський психолог С. Рубінштейн, не виокремлюючи умінь із системи дій та навичок, характеризував сутність цього явища близько до сучасного розуміння: "...Починаючи яку-небудь нову діяльність, людина не володіє для виконання незвичної для неї дії уже відомими способами, їй доводиться свідомо визначати та контролювати не тільки дії, спрямовані для досягнення поставленої мети, а й окремі дії чи операції, за допомогою яких вона діє" [12, 454].

Розділяючи такий підхід до сутності поняття, вважаємо, що опорою нашого дослідження є визначення умінь, наведене І. Лернером, В. Лозовою, основна характеристика якого полягає у свідомому оволодінні певними діями, операціями.

Сучасна наука виділяє у якості елементу змісту освіти й навичку як результат повторного рішення однієї й тієї ж задачі. *Навички* – це автоматизовані компоненти свідомої дії людини, яка виробляється у процесі її виконання, – вважав С. Рубінштейн [12, 454]. Таке бачення стало керівним для подальшого розвитку теоретичних і методичних основ засвоєння змісту освіти. На думку В. Лозової та інших вчених, навички – це усталені способи діяльності, автоматизовані вміння [8, 72]. Як умінь, так і навички – це способи діяльності на основі набутих знань.

Тісні зв'язки умінь та навичок виявляються і в однакових підходах до їх класифікації за різними ознаками:

- за змістом умінь та навички поділяються на загальнонавчальні та спеціальні (професійні, предметні) (Ю. Бабанський, В. Лозова, І. Харламов та ін.). Загальнонавчальні: 1) навчально-організаційні – умінь раціонально планувати діяльність, визначати її завдання, умінь створювати умови діяльності; 2) навчально-інформаційні – умінь працювати з книгою та іншими джерелами інформації, вести бібліографічний та інформаційний пошуки;

Таблиця 1

Визначення поняття “уміння” різними авторами

№	Автори визначення	Зміст поняття. “Уміння – це ...”
1.	Г. Коджаспірова, О. Коджаспіров	підготовленість до практичних і теоретичних дій, що мають виконуватися швидко, точно, свідомо, на основі засвоєних знань та життєвого
	В. Межеріков	це підготовленість до свідомих і точних дій
2.	Сучасний тлумачний словник української мови	здатність добре щось робити; бути спроможним (вправно) щось робити; мати здібності до чогось
3.	Б. Душков, Б. Смирнов, О. Корольов	основний спосіб виконання дії, що забезпечується сукупністю набутих знань і навичок, проявляється при рішенні нестандартних задач і включає творчість
4.	О. Карпов	знання, яке зрозуміле учню, правильно відтворюється і проявляється у формі дії, що правильно виконується
5.	О. Носкова	здатність і готовність людини швидко і точно виконувати дії, використовуючи доцільні способи і засоби
6.	М. Гамезо, Є. Петрова, Л. Орлова	поєднання знань і навичок, які забезпечують успішне виконання діяльності
7.	С. Максименко	заснована на знаннях і навичках готовність людини до виконання певної діяльності
8.	Є. Мілерян	складне структурне поєднання інтелектуальних, вольових, емоційних якостей особистості, що формуються і виявляються в свідомому, успішному здійсненню нею системи перцептивних, розумових, мнемічних, вольових, сенсомоторних та інших дій, і забезпечують досягнення поставленої мети діяльності в умовах її протікання, які змінюються
9.	З. Ходжава	набута в досвіді майстерність, готовність або здатність людини швидко і легко знаходити оптимальні прийоми рішення проблем, що виникає в ситуації засвоєння нових навичок і знань
10.	К. Платонов	здатність суб'єкта виконувати яку-небудь діяльність на основі раніше набутих знань і навичок
11.	І. Лернер, В. Лозова та ін.	свідоме оволодіння сукупністю певних навчальних операцій (способів здійснення дій)
12.	С. Гончаренко, М. Фіцула	здатність належно виконувати дії, яка заснована на доцільному використанні людиною раніше набутого досвіду, певних знань, навичок
13.	М. Скаткін	засвоєний досвід здійснення різних способів діяльності, що забезпечується сукупністю знань і навичок
14.	І. Харламов	це володіння способами (прийомами, діями) використання у практиці засвоєних знань
15.	С. Пальчевський	здатність до виконання складних комплексних дій на основі засвоєних знань, досвіду, навичок.

3) навчально-інтелектуальні – уміння виділяти головне, аналізувати, порівнювати, синтезувати, зіставляти, раціонально запам'ятовувати, доводити, обґрунтовувати, здійснювати самоконтроль тощо. *Спеціальні* (професійні, предметні) вміння формуються на основі навчального матеріалу конкретного навчального предмету чи програми професійного підготовки [4, 72];

- за ступенем складності вміння поділяють на

прості та складні (Т. Ільїна, В. Крисько, В. Ягупов) або первинні та вторинні, як вважає М. Фіцула. *Просте* вміння відображає можливість застосування отриманих знань на практиці. *Складне* вміння виробляється на основі знань, більш простих умінь та навичок, має системну або комплексну структуру, що дозволяє творчо застосовувати його у теоретичній та практичній діяльності відповідно до ситуації;

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ В УЧНІВ ПТНЗ УМІНЬ ПРОЕКТУВАННЯ ВЛАСНОГО ПРОФЕСІЙНОГО І КАР'ЄРНОГО ШЛЯХУ

- за джерелами здійснення розрізняють перцептивні, інтелектуальні та рухові вміння й навички (С. Пальчевський). *Перцептивні* – це чуттєві відображення властивостей і характеристик предмета, який сприймається. *Інтелектуальні* – прийоми, способи розв'язання задач. *Рухові* – впливи на об'єкт за допомогою рухів з метою його перетворення [10, 206];

- за видами діяльності уміння та навички поділяють на теоретичні та практичні (М. Фіцула). *Теоретичні* – в основі яких – правила оперування поняттями, умовиводами, ідеями, що є результатом аналізу-синтезу. *Практичні* – дії, які регулюються за допомогою формул, моделей, зразків [13, 87].

У руслі нашого дослідження інтерес становлять саме складні уміння, формування яких передбачається на основі діалектичного, системно-структурного, діяльнісного та інших наукових підходів. Здійснення аналізу психолого-педагогічних напрацювань з проблеми формування складних умінь дозволив нам виділити їхні основні ознаки:

- вони є складниками процесу оволодіння певною діяльністю, яку слід розглядати як систему;

- являють собою елементи (способи) діяльності;

- ґрунтуються на знаннях;

- мають інтегрований характер – до структури входять більш прості уміння й навички;

- вимагають реалізації творчого підходу і процесу удосконалення;

- є утвореннями, формування яких залежить від психологічних та професійних якостей особистості. До наведених вище ознак додамо наступні, на які вказує Є. Рапацевич:

- гнучкість (здатність раціональні діяти у різних ситуаціях);

- стійкість (збереження точності та темпу, незважаючи на зовнішні перешкоди);

- міцність (уміння не втрачається індивідом навіть у той період, коли воно практично не використовується);

- максимальна наближеність до реальних задач та умов [11, 613].

Базовими у системі схарактеризованих типів є *проектувальні уміння*, яким науковці надають різних значень. Так, Н. Кузьміна вважає, що проектувальні вміння – це:

- здійснення перспективного планування заходів, спрямованих на підвищення ефективності діяльності;

- вибір раціональних засобів здійснення діяльності;

- вибір оптимальної технології здійснення діяльності;

- проектування системи контролю за процесом і результатами діяльності [6].

Харківська вчений О. Коваленко підкреслює, що у системі вмінь, якими мають бути озброєні сучасні випускники навчальних закладів, є комплекс таких, які становлять основу проектувальних: уміння передбачувати, прогнозувати і планувати стратегії вирішення професійних завдань [4].

І. Дмитрик вважає, що проектувальні уміння виражаються через дії аналізу, синтезу, цілепокладання, структурування, корекції, контролю та аналізу перспектив [2].

Харківська дослідниця В. Кошелева у своєму дослідженні наводить таке визначення проектувальних умінь: це – “способи реалізації певних дій, спрямованих на побудову проекту, що відображає очікуваний результат діяльності” [5, 27].

Німецькі педагоги дали більш цілісне та розширене уявлення про систему проектувальних умінь. Вони вважають, що у процесі проектування учні здобувають та удосконалюють наступні вміння:

- пов'язані з розвитком інтересів: аналізувати власні інтереси; визначати нові інтереси на основі розвитку колишніх; зіставляти свої можливості та інтереси; відстоювати власні інтереси;

- знаходити практичні, цікаві види діяльності: вміння визначати для себе пізнавальні види діяльності; вміння ставити запитання за видами діяльності;

- обирати практичний вид діяльності для себе: відшукувати потенційні місця практики (додамо від себе, що в руслі нашого дослідження, це вміння слід розширити до вміння знаходити місця можливої майбутньої професійної діяльності); досліджувати їх; знаходити відповіді на всі запитання стосовно місця практики; зробити обґрунтований вибір місця практики (місця майбутньої професійної діяльності – авт.);

- досліджувати умови практичної діяльності: помічати, характеризувати та пов'язувати практичну діяльність з умовами, у яких вона має здійснюватися; обговорювати хід та результат практичної діяльності; знаходити нові можливості практичної діяльності;

- підготуватися до діяльності на практиці: визначити та обґрунтувати майбутню діяльність у контексті власних інтересів; чітко визначити мету діяльності; визначити й обґрунтувати свої конкретні кроки щодо здійснення практичної діяльності;

- здійснювати діяльність на практиці: планувати її; реалізовувати власну діяльність у

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ В УЧНІВ ПТНЗ УМІНЬ ПРОЕКТУВАННЯ ВЛАСНОГО ПРОФЕСІЙНОГО І КАР'ЄРНОГО ШЛЯХУ

руслі поставлених цілей – цілеспрямовано; знаходити переваги та недоліки виконаної діяльності;

- оцінювати результати практики: вміти представити результати діяльності; оцінити результати, виходячи з власних цілей;

- робити висновки за результатами практичної діяльності; ставити й корегувати цілі майбутньої діяльності на основі набутого досвіду; пояснювати як позитивний, так і негативний результат; оцінювати та змінювати власні рішення у відповідності до поставлених цілей діяльності;

- встановлювати особистісне ставлення до практичної діяльності: усвідомлювати, оцінювати та брати до уваги значення практичної діяльності усвоєму розвитку, в індивідуальному освітньому маршруті;

- встановлювати суспільну цінність практичної діяльності: усвідомлювати, оцінювати та брати до уваги значення власної діяльності для суспільства;

- відбір найбільш значимих для кар'єрних досягнень цілей;

- планування і реалізація шляхів професійної підготовки, розширення професійних знань;

- діагностування власних типологічних та особистісних якостей для складання програми самовдосконалення;

- аналіз власних професійних можливостей, сильних та слабких сторін, сприятливих та загрозливих чинників;

- формування позитивного власного іміджу;

- розробка кар'єрної стратегії;

- вибір багатовекторного оптимального шляху розвитку професійної кар'єри;

- планування траєкторії пошуку роботи, підприємства, установи;

- планування шляхів та механізмів реалізації професійної кар'єри на різних етапах її розвитку [9, 169].

Разом з тим, як ми вважаємо, між

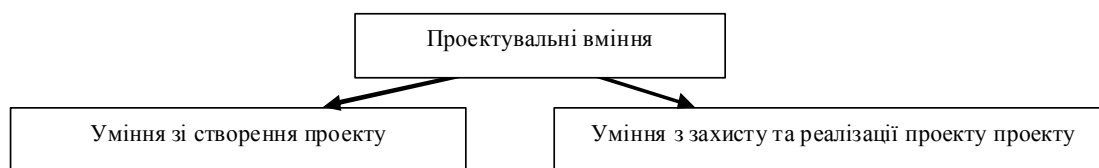

Рис. 1. Складники системи проектувальних умінь

- встановлювати культурну цінність професії: усвідомлювати та брати до уваги культурні аспекти практичної діяльності;

- встановлювати професійну цінність практичної діяльності: усвідомлювати та брати до уваги професійний аспект практичної діяльності [7, 118 – 119].

Розроблена німецькими педагогами система проектувальних умінь, на наш погляд, є досить послідовною та обґрунтованою, і становить наукову та практичну цінність не тільки на етапі навчання в ПТНЗ, коли в учнів формують уміння щодо проектування власного професійного та кар'єрного шляхів, але й для подальшої професійної та кар'єрної діяльності фахівців.

Як будь-яка універсальна система, система умінь, що відповідає загальному процесу проектування, також не може повністю описати зміст усіх умінь, необхідних для розробки конкретного проекту. Тому перераховані вище уміння не вичерпують змісту “умінь щодо проектування професійного і кар'єрного шляхів”. Окреслимо систему тих умінь, які, на наш погляд, є базовими для вказаного процесу:

- усвідомлення, формулювання та систематизація власних прагнень, цілей розвитку професійної кар'єри;

проектувальними вміннями та вміннями щодо створення певного проекту (наприклад, як у нашому дослідженні – проектуванні власного професійного та кар'єрного шляху) немає повної тотожності, а є взаємозв'язок. Їхня взаємозалежність ізоморфна співвідношенню між проектною діяльністю і діяльністю щодо проектування власного професійного і кар'єрного шляху (рис. 1). Відповідно до цього, проектувальні уміння діляться на дві підгрупи: вміння щодо створення проекту, які виступають предметом нашого дослідження, і вміння з захисту та реалізації проекту, які ми залишаємо поза увагою.

Багатогранність процесу формування в учнів ПТНЗ умінь проектування професійного та кар'єрного шляхів визначається тим, що предметом проектування, у певному розумінні, є власна доля особистості. Тому такий вид проектування тісно пов'язаний з удосконаленням її особливостей, перш за все, процесів розуміння та мислення, рефлексії та уяви.

Як показав аналіз наукової літератури, у ході проектування в учнів формуються та розвиваються не тільки уміння зі створення проекту, а й цілий комплекс здібностей та здатностей: мовних, уміння слухати та переконувати, вдосконалювати жестикуляцію,

міміку, користування іншими вербальними та невербальними засобами спілкування, технологічні (технологічний світогляд, технологічна етика, абстрактно-логічне мислення), особистісні (самобутність, фантазія, допитливість, гнучкість мислення, адаптивність), літературно-лінгвістичні (опис ідеї, розробка резюме), соціальні якості (колективізм, самодисципліна, толерантність до думки інших) та ін.

Проектування професійного та кар'єрного шляхів розкриває перед учнями ПТНЗ широке поле діяльності, сприяє появі нового кола професійних інтересів, що впливає на формування правильних переконань та світогляду особистості, інтегруючи отримані знання. Як вважає В. Гузєєв [1, 80], процес проектування активізує навчальний процес, тому воно: особистісно орієнтоване, використовує цілий комплекс дидактичних підходів, підтримує педагогічні цілі на усіх рівнях навчання, дає змогу вчитися на власному та чужому досвіді, приносить професійне та інтелектуальне задоволення як педагогам, так і учням.

Висновки. Розгляд проблеми проектування власного професійного і кар'єрного майбутнього є надзвичайно актуальним на всіх рівнях: для суспільства, для професійної освіти та педагогічної науки, для майбутнього випускника професійно-технічного навчального закладу. Це вимагає від педагогічної науки осмислення теоретично-методичних засад нового педагогічного процесу.

Здійснена у статті систематизація теоретичних основ формування в учнів ПТНЗ умінь проектування власного професійного та кар'єрного шляхів дала можливість осмислити характеристики тих типів умінь, які найбільш оптимально можуть сприяти здійсненню такого проекту майбутніми випускниками. Обґрунтовано, що для оволодіння таким складним процесом, учні мають володіти цілісною системою різних умінь, базовими із яких є проєктувальні уміння, насамперед, основна їх частина – уміння зі створення проєкту, сутність яких розкривається у дослідженні.

Перспективи подальших пошуків у напрямку дослідження. Викладені вище теоретичні особливості формування в учнів ПТНЗ умінь проектування власного професійного та кар'єрного шляхів далеко не вичерпують глибини досліджуваної проблеми. Перспективи подальшого дослідження ми вбачаємо у розкритті інших внутрішніх та зовнішніх зв'язків і особливостей проблеми як у теоретичній, так і в практичній площині. У педагогічній науці та практиці не розроблені методики та технології

формування умінь проектування власного професійного та кар'єрного шляхів у майбутніх фахівців та робітників, що вимагає об'єднаних зусиль науковців і педагогів-практиків.

1. Гузєєв В.В. *Образовательная технология: от приема до философии* / В.В. Гузєєв. – М.: Сентябрь, 1996. – 112 с.

2. Дмитрик І.С. *Технологія виховного процесу* / І.С. Дмитрик, Я.І. Бурлака. – К.: КДПІ, 1991. – 69 с.

3. Коваленко Е.Э. *Методика профессионального обучения: Учебник для инженеров-педагогов, преподавателей специализированных систем профессионально-технического и высшего образования* / Е.Э. Коваленко. – Харьков: ЧП "Штрих", 2003. – 480 с.

4. Коваленко О.Е. *Методологічні засади професійної освіти: Навчальний посібник для студентів інженерно-педагогічних спеціальностей* / О.Е. Коваленко, Н.О. Брюханова, І.С. Посохова, Л.В. Штефан, С.А. Лисенко. – Вид. 2-ге, перероб. і доп. – Харків: УПА, 2011. – 194 с.

5. Кошелева В.С. *Методика формування проєктувальних умінь у майбутніх інженерів-педагогів економічного профілю засобами комп'ютерних технологій: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.02* / Кошелева Вікторія Сергіївна. – Х., 2008. – 240 с.

6. Кузьмина Н.В. *Формирование педагогических способностей* / Н.В. Кузьмина. – Л.: Изд-во ЛГУ, 1961. – 98 с.

7. Лебедева Л. *Метод проектов в продуктивном обучении* / Л. Лебедева, Е. Иванова // *Школьные технологии*. – 2002. – № 5. – С. 116–120.

8. *Лекції з педагогіки вищої школи: Навчальний посібник* / За ред. В.І. Лозової. – 2-е вид., доп. і випр. – Х.: "ОВС", 2010. – 480 с.

9. Лисенко С.А. *Становлення проблеми проектування професійної кар'єри майбутніми фахівцями у науці та освіті* / С.А. Лисенко, С.М. Шепеленко // *Проблеми сучасної педагогічної освіти. Сер.: Педагогіка і психологія. Зб. статей*. – Ялта: РВВ КГУ, 2011. – Вип. 31. – Ч. 1. – С. 164–171.

10. Пальчевський С.С. *Педагогіка: Навч. посіб.* / С.С. Пальчевський. – 2-е вид. – К.: Каравела, 2008. – 496 с.

11. Рапацевич Е.С. *Педагогіка. Современная педагогика* / Е.С. Рапацевич; под общ. ред. А.П. Астахова. – Минск: Современная школа, 2010. – 720 с.

12. Рубинштейн С.Л. *Основы общей психологии* / С.Л. Рубинштейн. – СПб.: Питер, 2006. – 713 с. – (Серия "Мастера психологии").

13. Фіцула М.М. *Педагогіка: Навчальний посібник для студентів вищих пед. закладів освіти* / М.М. Фіцула. – К.: Видавничий центр "Академія", 2007. – 560 с. (Альма-матер).

Стаття надійшла до редакції 31.01.2013